

УДК 37:504

Лук'янова

м. К.

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ПТНЗ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ЗАВДАНЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються окремі напрями підготовки викладачів професійно-технічної школи у вирішенні завдань екологічної освіти з урахуванням сучасних вимог цієї освітньої галузі та специфіки педагогічного колективу. Висвітлено результати експерименту з вивчення функціональної грамотності викладачів екології ПТНЗ.

В статье рассмотрены отдельные направления подготовки преподавателей профессионально-технической школы в решении задач экологического образования с учетом современных требований этой образовательной области и специфики педагогического коллектива. Подаются результаты эксперимента по изучению функциональной грамотности преподавателей ПТУЗ.

Проблема розвитку екологічної освіти в Україні надзвичайно складним і важко вирішуваним завданням, яке потребує особливого підходу як з боку освітян, так і з боку державної влади. Проте попри усю актуальність вона наразі не займає належного місця в загальній системі освіти і на даний момент перебуває у незадовільному стані.

Незаперечним є факт, що процес подолання екологічної кризи відбувається через формування екоцентричного типу мислення, екофілізації усієї діяльності суспільства. Провідна роль у здійсненні цього завдання належить учителю. З цього приводу М.М.Моїсеєв

визначає: «Нині від учителя залежить не тільки доля цивілізації, але й збереження людини на планеті. У цих умовах системі «Учитель» призначено відіграти особливу і вирішальну роль! Наразі йдеться не просто про екологічну освіту і виховання - про усю систему «Учитель», засновану на новій етиці і новому розумінні місця людини, завданнях її цивілізації й нової моральності» [3, 3]. Саме на таких висадах, підкреслює Г.С.Тарасенко, суспільство покладає особливу надію на вчителя як на „керманіча” не лише освітніх, але й соціокультурних процесів взагалі [8, 134].

Ми не розглядаємо проблему підготовки вчителя до здійснення екологічної освіти і виховання в цілому, а торкаємося тільки окремих її аспектів, зокрема засобами організованої методичної роботи у межах навчального закладу ПТНЗ. Висвітлення зазначеного питання й визначає мету даної статті.

У дослідженні, присвяченому проблемам сучасної вищої школи [7], академік Н.Г.Ничкало підкреслює, що викладачі вищих навчальних закладів освіти здебільшого не мають психолого-педагогічної підготовки, що негативно позначається на психолого-педагогічному і методичному забезпеченні процесу навчання, негативно впливає на якість підготовки фахівців з вищою освітою. На наш погляд, окреслені питання, мають місце і у змісті діяльності викладачів професійно-технічної школи. Означена проблема ускладнюється й тим, що до реалізації завдань екологічної освіти залучаються викладачі усіх навчальних дисциплін й майстри виробничого навчання.

Отже проблема підготовки викладачів до здійснення ефективної екологізації навчально-виховного процесу в ПТНЗ, є актуальною, багатоаспектною і такою, що вимагає вирішення з урахуванням потреб і завдань цієї освітньої ланки.

Інтегральною метою сучасної освіти є особистість вчителя як суб'єкта професійної діяльності, тому, що саме

він відіграє провідну роль у створенні особистісно орієнтованого середовища для своїх учнів. Підтвердження такої думки знаходимо в дослідженні В.Ю.Стрельнікова [6, 77], автор підкреслює, що основна функція викладача раніше полягала в трансляції суспільного досвіду у вигляді знань і способів пізнання, але у сучасній школі викладач переважно, має реалізувати функцію проектування індивідуального, особистісного і професійного розвитку кожного конкретного студента. Відповідно, на першому плані виходять такі форми діяльності педагога, як вироблення індивідуальних стратегій навчання, навчальна педагогічна діагностика, індивідуалізоване консультування тощо.

Для нас важливою є думка Г.С.Тарасенко, що вчитель виховуючи в учнів екологічно доцільне ставлення до природи, не може обмежитись позицією інформатора-передавача конкретних знань про сучасні екологічні негаразди. Перш за все вчитель повинен стати організатором ціннісно-орієнтаційної діяльності вихованців з метою створення екологічно виправданого світовідношення [8, 132-133]. Особливо вагомим є акцент зроблений вченою, що орієнтація саме на ціннісний зміст духовно-практичного освоєння людством природи змушує вчителя активно реалізовувати культуротвірні функції виховання, які на відмінну від нормативно-регулюючих забезпечують не догматичне нав'язування норм поведінки у природі, а сприяють глибокому морально-психологічному засвоєнню соціального досвіду взаємодії з природою.

На думку вчених, екологія є складною і важко усвідомлюваною освітньою дисципліною як для викладачів так і для учнів. Так у матеріалах Другої Всеукраїнської конференції екологічної громадськості підкреслено, що, вчителі відмовляються викладати спецкурс екології, мотивуючи це браком загальних

спеціальних екологічних знань. Підтвердження такої точки зору знаходимо і у російських дослідників. Зокрема вчені наголошують, що одним з серйозних проблем сучасної екологічної освіти є відсутність професійно підготовлених педагогів. Здебільшого цей предмет викладають вчителі біології, які не володіють у належному ступені навіть понятійним апаратом екології, не говорячи вже про її теоретичний зміст і практичне наповнення. За таких умов, викладання екології набуває яскраво виражене біологічне забарвлення, губиться її соціальна складова та індивідуальність.

Наразі є підстави стверджувати про наявність достатньої кількості досліджень з проблем підготовки педагогічних кадрів (С.У.Гончаренко, Ф.М.Гоноблін, М.Б.Євтух, І.А.Зязюн, А.Ф.Линенко, І.С.Матрусов, О.Г.Мороз, Н.Г.Ничкало та інші). Значно активізувалися дослідження присвячені проблемі підготовки викладачів до здійснення екологічної освіти в навчальних закладах різних рівнів акредитації (С.В.Алексеев, П.П.Бачинський, І.Д.Зверев, Т.В.Корнер, О.П.Мітрясова, В.Ю.Некос, Л.М.Німець, Т.С.Нінова, Г.Ф.Пономарьова, Л.В.Романенко, В.А.Сластенін, С.В.Совгіра, Г.С.Тарасенко, О.Ю.Шапокене, М.С.Швед). Проте проблема підготовки викладачів засобами організованої діяльності в системі методичної роботи професійно-технічних навчальних закладів не була предметом спеціальних досліджень.

Нова гуманістично орієнтована парадигма освіти, соціальні перетворення у суспільстві передбачають підготовку учителів нового типу – людей з гуманістичною спрямованістю, професіоналів. Сутність професіоналізму є здатність до інтеграції загальноосвітніх, спеціальних, психолого-педагогічних знань і умінь, компетентність, ініціативність, творчість у розв'язуванні завдань навчання, виховання і розвитку особистості учнів [2]. Саме у

найбільш повному ступені названі ознаки мають бути притаманні викладачам, які беруть участь у впровадженні засад екологічної освіти.

Важаємо, що впровадження системи екологічної освіти, яка ґрунтується на доцільній екологізації всього навчально-виховного процесу, стає можливим лише в умови спільних дій усіх викладачів, а у випадку професійно-технічної школи, й майстрів виробничого навчання. Відповідно методична підготовка повинна здійснюватися комплексно й бути спрямована на зростання рівня їх фахової компетентності, професійної мобільності, відбуватися у відповідності до сучасних вимог.

Проблема професіоналізму викладача, до певного часу, розглядалася з точки зору його діяльничого контексту, що й досі залишається важливим методологічним орієнтиром, але наразі посилюється роль особистісного аспекту, оскільки професійні досягнення обумовлюються не тільки довершеною системою знань, вмінь і навичок, але й розвитком особистісно-професійних якостей, що в процесі здійснення екологічної освіти виховання набуває особливого сенсу. Окрім того, урахуванням сучасних реалій (збільшення інформаційного поля, поширення інноваційних педагогічних технологій, посилення вимог до підготовки фахівців), викладач повинен не тільки теоретично опанувати нове, але й активно брати безпосередню участь у формуванні сучасного освітнього простору.

Так за даними американських учених рівень професійних знань, що мають набути сучасні спеціалісти – лікарі, вчителі, інженери, щорічно оновлюється на 20%. У США запроваджено термін „період напіврозпаду компетентності”, під яким розуміється термін (від моменту закінчення вузу), коли у результаті надходження нової наукової і технічної інформації компетентність спеціалістів знижується на 50%. Останніми роками цей

період має тенденцію до значного скорочення. Так, якщо 50 відсоткове „застарівання” знань інженерів, які закінчили вищий навчальний заклад у 1940 році відбувалося через 12 років, то вже для випускників 1960 років – через 8 років, а для сучасних випускників цей термін становить 5 років; всього 4 роки становить „період напіврозпаду компетентності” медичних працівників, вчителів, менеджерів. Для вчителів екології, за орієнтовними даними російських вчених, такий показник становить 2,5 – 3 роки. Тобто, постійне оволодіння новими знаннями, методиками і технологіями є безумовним чинником підтримки відповідної кваліфікації.

З метою усунення проблем і труднощів, які виникають у викладачів в процесі здійснення екологічної освіти у професійно-технічних навчальних закладах, пропонуємо запровадити систему еколого спрямованої методичної роботи. Така система має свою специфіку, а саме:

- повинна охоплювати викладачів усіх навчальних циклів: загальноосвітнього, спеціального, професійно-технічного, майстрів виробничого навчання;
- сприяти розширенню інформаційного поля викладачів, ознайомленню їх з сучасними інноваційними педагогічними технологіями, спрямованими на уможливлення доцільної екологізації навчального процесу;
- розвивати вміння щодо формування в учнів екоцентричної картини світу, усвідомлення необхідності зміни споживацького ставлення до навколишнього середовища в процесі фахової діяльності і повсякденному житті.

Провідною метою такої підготовки – є пролонговане у часі і конструктивне за змістом надання всебічної психолого-педагогічної, методичної допомоги та

дидактичного забезпечення щодо здійснення екологічної освіти. У змісті такої підготовки виокремлюємо напрями, кожний з яких має свої особливості, завдані методи, але, загалом, обидва спрямовані на усвідомлення ролі викладача у створенні системи моральних цінностей, формуванні гармонійних відносин, екоцентричного типу мислення, виховання почуття відповідальності у своїх учнів:

1. пролонгована у часі підготовка усього педагогічного колективу, як елемент загальноєкологічної підготовки;
2. спеціальна підготовка, як напрям професійної підготовки до викладання курсу „Основи екології” або спорідненого з ним.

Зазначені напрями роботи передбачають виконання низки функцій, серед яких найбільш вагомими є такі:

- інформаційна – надання новітньої екологічної інформації, яка може бути використана у навчально-виховному процесі;
- освітня – навчання усіх категорій педагогічного колективу (від керівників до майстрів виробничого навчання) щодо використання нових, найбільш доцільних в екологічній освіті педагогічних технологій, методів і форм навчання;
- координаційна – забезпечення узгодженості усіх передбачуваних педагогічних заходів.

Методична робота спрямована на підготовку викладачів до використання традиційних і нетрадиційних форм навчання. Досвід впровадження нетрадиційних форм навчання в професійних навчальних закладах свідчить, що поряд з усвідомленою необхідністю їх використання існують певні перешкоди і труднощі. По-перше, це різний рівень професійної компетентності викладачів, який не завжди залежить від загального педагогічного досвіду роботи. По-друге, певний психологічний бар'єр, що виникає через ригідність мислення, низький рівень самооцінки, суб'єктивне, упереджене ставлення до нововведень, нездатність до прийняття самостійних рішень. Ще одним важливим чинником, що гальмує впровадження і доцільне використання нетрадиційних форм навчання є їх недостатній методичний супровід.

У ході експериментального дослідження ми дістали підтвердження зазначених положень. Перший напрям діагностування, проведений нами, полягав у визначенні функціональної екологічної грамотності і екологічної компетентності. За своєю сутністю це інтегративне поняття, яке вбирає сукупність знань (екологічних) і умінь щодо їх застосування в професійній діяльності.

Функціональну грамотність С.В.Алексєєв визначає як мету, модель відбору змісту в тій або іншій педагогічній системі і використання певних форм, методів, технологій,

що забезпечують засвоєння даного змісту [1, 63], що надає підстави виокремити у функціональній грамотності загальнокультурну і професійну складові, які взаємодіють між собою за принципом доповнюваності, утворюючи єдину цілісність.

У процесі вивчення рівня функціональної грамотності ми перевіряли вміння викладачів здійснювати відбір певних форм, методів і відповідних педагогічних технологій, які є доцільними у конкретній навчальній ситуації.

Узагальнення результатів констатувального експерименту дозволило зробити висновок про те, що форми викладу екологічного матеріалу, застосовувані викладачами (100 респондентів), обираються на підставі власного педагогічного досвіду – 68% викладачів; інтуїції – 20%; 3) нормативних документів – 12%. Дослідження показало, що переважна більшість викладачів екології використовує традиційні форми викладу матеріалу, як загальноприйняті і професійно відпрацьовані – 73% (середнє значення між процентними показниками лекції (89%), бесіди (85%), розповіді (45%). Значно менше уваги приділялася таким активним формам роботи, що сприяють розвитку екологічного мислення, як проєктивна діяльність (5%), дискусії (8%), лабораторно-практична робота (23%). Викладачі спеціальних дисциплін – майстри виробничого навчання вказали, що у разі впровадження екологічних питань у змісті свого предмету вони, практично виключно, роблять це у вигляді бесіди або розповіді та у разі проведення екскурсій, дуже незначний відсоток – менше 4% проводять дискусійне обговорення екологічних проблем (рис.1).

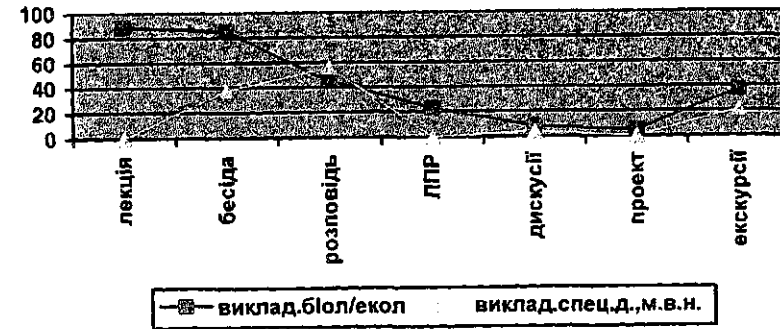

Рис. 1 Форми викладу екологічного матеріалу

Серед пояснень такого стану справ викладачі називали різні причини, головними з яких стали: відсутність досвіду – 48%, відсутність методичних рекомендацій щодо використання інноваційних форм у змісті екологічної освіти – 89%, небажання і незацікавленість учнів у таких формах роботи 11%. Як бачимо, переважна більшість респондентів засвідчила, що учні безпосередньо зацікавлені у набутті екологічних знань засобами активних форм навчання, але відсутність власного досвіду і методичного забезпечення певним чином гальмують цей процес.

Намагаючись прослідкувати динамічну залежність між рівнем використання інноваційних педагогічних технологій у змісті екологічної освіти і наявним педагогічним досвідом, ми зіставили відповідні показники. Ця закономірність є надзвичайно важливою для визначення напрямів організації методичної роботи. На графічному зображенні така залежність має форму напівсфери, де найнижчі показники співпадають з крайніми віковими категоріями. Інноваційні форми у змісті екологічної освіти менше всього впроваджуються викладачами віком до 25 років, починають спадати у

віковій категорії 51-60 років і найменший показник спостерігається у викладачів з найбільшим стажем роботи. Піднесення активності інноваційної педагогічної діяльності починається від 25-30 років, а пік перепадає на категорію викладачів 30-40 років. Тобто, на початку спостерігається прямопропорційна залежність від віку, відповідно й від педагогічного стажу, а наприкінці – місце зворотна пропорційність.

Отримані дані прямо або опосередковано можуть залежати від низки різноманітних чинників. Передусім робимо висновок, що перша вікова категорія учасників експерименту ще не набула досвіду, але прагне інноваційної діяльності, а остання, поряд із великим досвідом, має певні усталені уявлення щодо форм і методів педагогічної діяльності і не намагається їх змінювати.

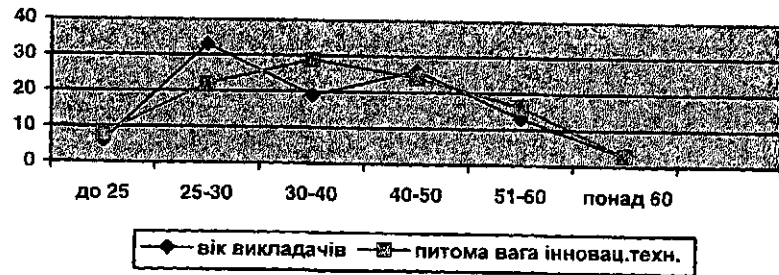

Рис. 2 Зіставлення вікових категорій викладачів і рівня використання інноваційних технологій

Особливої уваги у контексті вирішення завдань екологічної освіти і виховання набуває поняття готовності викладача до здійснення такого виду педагогічної діяльності, адже, як наголошує В.А.Сластенін, саме така якість як готовність, є вирішальною ознакою професіоналізму педагога, а здійснений вченим

теоретичний аналіз явища готовності до професійної діяльності може бути дослідженим на таких рівнях [5, 6-7]:

- особистісному, розглядає готовність як прояв індивідуально-особистісних якостей, що обумовлене передбачуваною діяльністю;
- функціональному, окреслює її як тимчасову готовність і працездатність, передстартову активізацію психічних функцій, вміння мобілізувати необхідні фізичні і психічні ресурси для реалізації діяльності;
- особистісно-діяльнісному, визначає готовність як цілісне виявлення особистості, що надає можливість ефективно виконувати свої функції.

Аналіз наукових досліджень щодо готовності викладачів до здійснення екологічної освіти свідчить на існування різних підходів та точок зору. Так О.С.Сластеніна еколого-педагогічну готовність викладача окреслює як соціальну і професійну відповідальність, що охоплює світогляд, розуміння власної відповідальності, соціальну активність, громадянську відповідальність, стійкі природничо-наукові і природоохоронні інтереси, інтелектуальну активність і потребу в екологічній самоосвіті, мотиваційно-цілісне ставлення до екологічної освіти і виховання учнів, впевненість у необхідності систематичної і професійної самоосвіти [4, 11].

Окреме місце в системі методичної підготовки викладачів у здійсненні екологічної освіти посідає розвиток відповідних професійних вмінь. Найбільш важливими, на нашу думку, є вміння:

1. відбирати матеріал екологічного спрямування у відповідності з навчальним курсом і конкретною темою уроку;
2. використовувати відібраний матеріал з урахуванням логічної послідовності навчального матеріалу;
3. використовувати інноваційні педагогічні технології:

- а) в процесі організації проектної діяльності
 б) в процесі проведення дискусійних форм навчання
4. використовувати результати екологічних досліджень:
- а) як вихідний момент у поясненні перебігу явищ і процесів
 б) як засіб доказу достовірності гіпотетичних припущень
 в) як засіб закріплення теоретичних знань
 г) як засіб перевірки знань
5. організовувати і здійснювати контроль засвоєння екологічних знань учнів на різних етапах навчального процесу з використанням різних форм методів.

В процесі підготовки викладачів ПТНЗ здійснення завдань екологічної освіти доцільну діяльність можуть виконувати ініціативні або творчі групи. Створення таких осередків викладачів-одномумців відбувається за ініціативи представників педагогічного колективу і може діяти у межах одного навчального закладу або ж об'єднувати представників декількох закладів міста або області.

Цитована література:

1. Алексеев С.В. Теория и методика эколого-педагогической подготовки учителя в системе постдипломного образования. Монография. – СПб.: Спец. лит., 2001. – 205 с.
2. Зязюн І.А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми пошуку, перспективи. – К., ВІПОЛ, 2000. – С. 11-58.
3. Мойсеев Н.Н. О системе „Учитель” // Экология и жизнь. 2000. – № 1.
4. Система подготовки учителя к экологическому образованию школьников: Сб. науч. тр./ Редкол.: Е.С.Сластенина (отв.ред.) и др. М.: изд. АПН СССР, 1985. – 106 с.
5. Сластенин В.А. Профессионализм педагога: акмеологический контекст // Педагогическое образование и наука. – 2002. – №4. – С. 10.
6. Стрельников В.Ю. Педагогические основы обеспечения личностного профессионального развития студентов средствами инновационных технологий обучения. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2002. – Кн.1. – 295 с.

7. Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект: / Монографія / За ред. Н.Г.Ничкало. – К.: „ВІПОЛ”, 1999. – 450 с.
8. Тарасенко Г.С. Формування естетико-екологічної культури вчителя: Дис. ... док-ра. пед. наук: 13.00.04 – К., 1996. – 409 с.